

Nurettin Gemici, *Evliya Çelebi'nin Gözlemleriyle 17. Yüzyılda Kadınlar*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 2011.

Günümüzde kadın ve Türk kadını eksenli çalışmaların ağırlık noktasını tarih'te kadın, kadın hakları ve mağduriyetleri, kadın-erkek eşitsizliği ve toplumda kadının yeri gibi konular oluşturmaktadır. Bu bağlamda kadınlarla ilgili çalışmaların tarihî boyutunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Meşrutiyet sonrası Türkiye'de başlatılan **Tarihte Türk Kadını** tezi; özünde İslam öncesi Türk kadının sosyal, siyasi ve idari konumunun İslam sonrası dönemden ileride olduğu savına dayanmaktadır. Hâlbuki günümüze geldiğimizde ilgili tezin hakikati içermediği ve amacından saptırıldığı bilinmektedir. Bu konunun geniş manada ele alınarak ve özellikle Osmanlı kadını ve XVII. Yüzyılda yaşamış Müslim veya gayrimüslim kadınları doğru tanımamıza rehberlik edecek yeni bir çalışma nihayet yayımlandı.

Evliya Çelebi'nin doğumunun 400. Yılı hatrasına Doç. Dr. Nurettin Gemici'nin Evliya Çelebi seyahatnamesinin 10 cildinin tamamını inceleyerek hazırladığı eser, Bayrak yayınları tarafından yayın hayatına kazandırıldı. Daha önce Lamure yayınları tarafından iki baskısı yapılan çalışmanın yeniden gözden geçirilerek bazı ilave ve eklerle yayınlanan bu baskısı "**Evliya Çelebi'nin Gözlemleriyle 17. Yüzyılda Kadınlar**" adıyla 2011 yılında yeniden neşredilmiştir. Bu çalışma öteden beri meşhur seyyahımızın devasa eserine dayalı bazı çalışmalarıyla temayüz etmiş ve bu çerçevede bir doktora tezi (Evliya Çelebi Medine'de) ve on beşin üzerinde makale kaleme alan Doç. Dr. Nurettin Gemici'ye aittir. Eserde Evliya Çelebi'nin Osmanlı coğrafyasında gezdiği, gördüğü yerlerde karşılaştığı kadınların güzellikleri, giyim kuşamları, davranışları, tesettürleri ve din ve dindışı telakkilerinin yanı sıra gündelik hayatta sürdürdükleri faaliyetleri bir bütün olarak ele alarak anlatmıştır. Evliya Çelebi'nin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde ve dışında kalan Müslüman ve gayrimüslim tebaadan olan kadınlar hakkındaki tespitlerinin orjinalliği tartışılmaz. Bu arada Evliya Çelebi'nin, Osmanlı Devletinin Nemçe'ye elçi olarak gönderdiği heyette yer alması nedeniyle Avrupalı kadınları daha da yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bu bölümde sadece onun bu seyahat sırasında tanıdığı Avrupalı kadınlar yer almaz. Yine kendisinin Osmanlı akıncılarına katılarak değişik bölgelerdeki yağmalarda rastladığı ve tanıdığı kadınlarla ilgili tespitleri buna eklenebilir. Evliya Çelebi'nin seyahat ettiği bizce meçhul olan önemli bir bölge de Osmanlı hâkimiyetine bağlı bir vassallık olan Kırım'dır. Buralara olan seyahati esnasında tanıma fırsatı bulduğu Kalmuk, Çerkez, Moskof, Rus, Kazak ve diğer milletlerdeki kadınlardan ve oralarda toplum içindeki statüle-

rinden bahseden satırlara genişçe izahat verdiği İran izlenimleri de eklenebilir. 17. Yüzyılın tamamında veya öncesinde Osmanlı toplumunda kadına olan yaklaşım, kadınlarla ilgili inanışlar, kadınların eğitim, kültür ve sanat sahalarında ortaya koydukları eserler, siyasi çekişmelerde aldıkları roller de siyasi olaylar kadar önemlidir. Yine Müslüman veya gayrimüslim kadınların günlük hayatta yapa geldikleri işler ve kadın-erkek ilişkilerindeki farklı anlayışları da değerlendirmekte yarar vardır.

Evliya Çelebi'nin kadınlarla ilgili seyahatnamesindeki tespit ve gözlemleri irdelerken salt Müslüman Türk kadını hakkında söylenenlerden ziyade onun dolaştığı geniş coğrafyada var olan çok kültürlü ve çok dinli bir toplum yapısına sahip Osmanlı'nın büyük bir resmini elde etmek mümkündür. Ayrıca Osmanlı topraklarında yaşayan farklı etnik kökenlerden gelen kadınların yanı sıra Osmanlı hâkimiyetindeki kıtalarda, ülkelerde ve bölgelerde yaşayan kadınlar hakkında gözlem ve tespitlerde bulunmuştur. Evliya Çelebi'nin gerçekleştirdiği Avrupa, Asya ve Afrika'da uzak noktalara olan gezilerinde karşılaştığı kadınlarla ilgili izlenimlerinin artık karşılaştırması ve sağlamasının doğru bir biçimde yapılması gerekmektedir.

Evliya Çelebi, dönemi gereği kadınları genellikle dindarlıkları, mes-ture oluşları ve örf ve adetleri yönüyle incelemiş aynı şekilde batılı kadınları ele alırken de bu ölçülerden kurtulamamış; onların serbest oluşları, giyimleri, yüzlerinin, saçlarının ve vücutlarının bazı yerlerinin açık olduğunu dile getirerek bu durumun hükmünü açıklamıştır. Evliya Çelebi Müslüman kadınlara bakış açısını farklı yerlerde dile getirmiş olsa da bu konuda en açık ve net görüşünü, Hac ziyaretine dair verdiği malumatta görmek mümkündür.

"Fi zemâninâ tâife-i nîsvâna Ka'be; doğup büyüdüğü kapusu eşiğinin içyüzüdür. Taşra çıkmaya, eğer merhume olursa andan ol zemân çıka! Eğer mümkün ise hanesinin bir köşesine defn edeler. Zîrâ bu râh-ı Ka'be'ye varan ehl-i ırz kimseler bilir. Bir nîsvân tâifesinin çektiği âlâm-ı şedâyidi, zîrâ nice bin nâmâhrem haşerât içinde enüp binmede konup göçmede bir belâyı azîmdir. Allâhümme afînâ husûsan emn-i tarîk olmadığından sene tarihinde Konakçı Alî Paşa senesinde Reşîdoğlu nâm 'Urban huccâcî müslimini nehb ü garet uryân etdükte yigirmi taht-ı revân tâife-i nîsvân ve nice yüz bin mahâfeler ile cevâri ve nîsvânları 'uryân edüp ol çöl ve çölistanda pâpürehne ve serpürehne obalarına götürüp günâgûn rencide ederek ol nâzenin havâtınları hîdmet etdirirlerdi. Nicesi cu'dan ve nicesi şiddet-i hârdan merhûme oldılar. Nicesi bahâları ile halâs oldılar. Ve nicesi anda kalup evlâd sâhibi oldılar. Ne'üzü bi'llâh hakîr-i pür-taksîrin bu mahalde tesvîdi şer'î farza muhâlifdir. Emmâ dâğ-ı derûnumdan tahrîre cür'et etdim. Zîra ol inhizâmda hakîr hâzır idim.

Manzûrum olduğu sergüzeşti serencâmdır ki tahrîr olundu.
(Evlîya Çelebi, YKY, IX: 368)

Bugünkü Türkçe'ye çevirecek olursak metin şu şekilde anlaşılabilir: "Günümüzde kadın için Hac ibadetinin merkezi olan Kâbe; doğup büyüdüğü kapısının eşliğinin içyüzüdür. Bu yüzden evinden hiç dışarı çıkmaması gerekir. Ancak ölürse evinden dışarı çıkmalıdır. Şayet evinin bir köşesine gömülebiliyorsa oraya defnedilebilir. Fakat bu Kâbe yoluna koyulan namuslu ve iffetli insanlar kadınların çekmiş olduğu sıkıntı ve eziyeti bilmektedirler. Şundan dolayı ki kadınlar kendilerine mahrem olan binlerce art niyetli kişiler arasında bineklerine biner inerken veya konaklama yerlerine iniş ve kalkış büyük bir bela ve musibettir. Allah affetsin. Özellikle yol güvenliği olmadığından (?) tarihinde Konakçı Ali Paşa'nın hac emirliği esnasında Reşitoğlu diye bilinen Arap kabilesi Müslüman hacıları soyup yağmaladığında aşağıdaki acıklı olaylar meydana gelmiştir. Bunlardan yirmi tanesi bineklerinin üzerinde yer alan mahfe denilen bir çeşit oturaklarda olmak üzere yüzlerce cariye ve kadınların elbiselerini dahi çıkarttırarak çöl ve sahrada ayakları çıplak ve başları açık bir şekilde bedevi obalarına götürülmüşlerdir. Bunlara yine türlü türlü eziyetler ederek o nazlı, kibar hanımefendileri kendilerine hizmetçi kıldılar. Bir kısmı bu kaçırılma esnasında yollarda açlıktan ve bir kısmı da aşırı sıcaklardan vefat ettiler. Bir kısmı fidye verilerek bedevilerin ellerinden kurtarılabilirdi. Bir kısmı orada Araplarla evlenerek çocukluk çocuğa karıştı. Allah'tan başışlanma dilerim ki, bu kusurları pek çok olan aciz birisinin burada şeriatın farz kıldığı bir konuda yazdıkları islam'a aykırıdır. Fakat içimdeki acılardan dolayı yazmaya cesaret buldum. Çünkü bu sıralar ben de [hac seyahatinde] bulunduğumdan durumu biliyorum. Gözlerimle tanık olduğum yaşanmış olan bu macera burada o yüzden kaleme alındı.

Kanije'de normal zamanlarda kadınların dışarı çıkmaları mümkün değildir. Evden dışarıya adım atmaları ancak vefat etmeleri halinde mümkündür. Evliya Çelebi'ye göre kadınların cenazeleri kabristana "vahdehu lâ şerike leh" nidalarıyla götürülürken evden dışarı çıkabilirler. Bununla birlikte bazı özel durumlarda özellikle kale savunmasına katkı söz konusu olduğunda kadınların eski püskü elbiselerle savunmaya katıldıklarını belirten Evliya, Kanijelilerin bu durumda kadınları ayıplamadıklarını bilakis "Dişi arslan" diye methettiklerini de kaydeder (VI, 265).

Ayrıca çalışma, seyahatname'de Kadın konusu etrafında serdedilen doğrudan veya dolaylı anlatımlarda geçen bazı tespitlere işaret etmektedir. Bu tespitler ışığında XVII. yüzyıldaki kadının konumunu Seyahatnamenin

satır aralarında görmek mümkündür. Dönemin kadın algısının din, milliyet, coğrafya ve kültürel farklılıklara göre şekillendiği de bir vakıadır. Bu inceleme sonucunda Osmanlı Coğrafyasında İstanbul, Edirne, Balkanlar, Orta Avrupa'nın büyükçe bir kısmında Kadın'ın birey olarak daha özgür olduğu varsayımına gidilebilir. Özellikle Doğu Anadolu, Kafkaslar ve hudut boylarındaki bazı serhat kalelerinde taassup derecesinde Kadınların haklarının daraltıldığı, hanesi veya kafesi arkasından dışarıya pek bırakılmadığını öğrenmekteyiz. Bunun istisnaları olarak savaş, hac ziyareti, temizlik amacıyla hamamlara gidilmesine yer yer müsaade olunmuştur. Seyahatname'nin müellifinin hoşgörü ve izan sahibi olmakla beraber kadınlara yönelik kaynağını dinden alan bazı uygulamaları müsamahayla karşılamak yerine benimsemeyip hatta teşvik eder bir tavır takındığını görmekteyiz. Fakat bu muhafazakâr tutum, Avrupa kadınları mevzubahs olunca farklı bir tavıra bürünmekte ve alaycı bir ifadeye dönüşebilmektedir.

Aslında büyük resme bakıldığında Evliya Çelebi hakkında kadın düşmanı, yobaz, mutaassıp denilmesi zordur. Burada gayretkeşliği, namus telakkisi ve bu tarz ifadelerin dile getirilmesi eserinden bölümler ve pasajlar okuma imkânı bulduğu zevatın hoşnutluğunu kazanmak olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle kadın konusunda aşırı denilebilecek ifadelerin yer aldığı Diyarbakır, Bitlis, Dağistan, vb. yerlerdeki satırlar hem oradaki uygulamalarla hem de Evliya Çelebi'nin burada takındığı tavırla kısmen alakalıdır. Aslında her dönemde kötü gidişin sorumlusu olarak birilerinin günah keçisi olarak aşağılandığı gerçeğini unutmamak gerekir. Kadın hakkında yaygın bu yaklaşımı teyit eden satırları son tahlilde elden geçirip ayıklayamasının nedenlerinin birisi ilerlemiş yaşında geldiği Mısır'da tekrar mutasavvıf, dindar ve tutucu bir topluluk içinde oluşudur.

Çalışmada erkekten kadına doğru dıştan bakışla ilgili bir sürü detay ve ayrıntı mevcut olmakla birlikte istisnai bir durum olarak Kaya Sultan üzerinden Saray kadınlarının iç hallerine vakıf olmaktadır. Osmanlı sınıflı bir toplum olmamakla beraber toplum katmanlarının üstündeki kadınların aralarında yaşananlar ve birbirlerine bakış açısını dışarıdan birisi olarak gösteren bir eser olarak Seyahatname sahasında eşizdir.

Eserin ilk baskılarında yer alan bibliyografya ve indeksin burada yer almaması eksiklik olmuştur. Eksik bırakılan ilgili bölümlerin eserin yeni baskılarında ilave edilmesi gereklidir. Ayrıca Seyahatname'yle aynı döneme ait hazırlanmış hatıralar, gezi günceleri ve tarih kitapları göz önünde tutularak yeni baskılarda bu karşılaştırmaların esere taşınmasına da devam edilmelidir. Yeni baskılarının yukarıdaki esaslar çerçevesinde hazırlanması araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Abdülhalim KOÇKUZU
(Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı)

